

IZVJEŠTAJ S TREĆEG
SUBVERSIVE FILM
FESTIVALA

Zagreb, 1. – 25. svibanj 2010.

Izvješćuju
Toni Bandov,
Katarina Buntak,
Krunoslav Petrunić,
Alen Sućeska

U Zagrebu je između 1. i 25. svibnja 2010. godine održan treći Subversive Film Festival. Festival je kroz dvije prethodne godine, kad je bio posvećivan obljetnici '68. odnosno obljetnici Kineske revolucije, postao jedno od prepoznatljivih mjesta kako na filmskoj i kulturnoj sceni tako i unutar lijeve kritičke teorije. Najavljeno kao završni dio trilogije, pod naslovom 'Socijalizam', ovo je izdanje bilo i najveće, držeći se pritom orijentacije koja je postavljena prethodnih godina: otvoreno uzeti za temu kontroverzni motiv iz povijesti ljevice, kritički je rastvoriti i tako ispitati i otvoriti mogućí prostor za subverzivnu politiku danas. Opsežni, gotovo kroz mjesec dana održani filmski program, ponudio je znakove iz vremena socijalizma u Jugoslaviji i istočnoeuropskog komunizma, ali i izbor suvremenog političkog filma i suvremene latinoameričke kinematografije. Uz simpozij o jugoslavenskom filmu te razna predavanja o filmu ovime nije tek podržana naslovna strana festivala nego je i približena važnost filma i umjetnosti općenito u politici. Teorijski je dio također ove godine opsegom bio znatno veći pa je organiziran kao šestodnevna međunarodna konferencija pod nazivom 'Kolaps neoliberalizma i ideja socijalizma danas' i koja je obuhvaćala brojne panele, predstavljanja knjiga, okrugle stolove i predavanja.

Teorijski dio festivala otvorio je okrugli stol pod nazivom *Socijalizam u Jugoslaviji, socijalizam danas: što je dovelo do raspada Jugoslavije?*. Sudionici stola bili su Rastko Močnik, slovenski sociolog, Stipe Mesić, Predrag Matvejević te Budimir Lončar, savjetnik bivšeg predsjednika i ministar vanjskih poslova u vrijeme raspada Jugoslavije, dok je Tvrtko Jakovina moderirao. Trezven i sadržajan razgovor vodio se oko više aspekata jugoslavenskog socijalizma i nije bio zamišljen kao politička tribina. Analiziralo se ekonomsko (Močnik), političko i društveno stasanje 'jugoslavenskog puta u socijalizam' uz zanimljive anegdote Matvejevića iz javnog života i njegova odnosa s vlastima. Jedan se takav živi razgovor uvijek dobro poklopi s još uvijek nužnim raščišćavanjem prošlosti od raznih revizija i zahvata. Ali i da se uhvati ukoštac s nerazmjernim porastom bilo kakvog oblika šovinizma koji se iz takvih zamućenih izvora

306 i crpi. Do posljednjeg sjedišta popunjena dvorana Kina Europe dokazuje da interes javnosti za takve otvorene i neopterećene razgovore o prošlosti ne jenjava.

Prema Močniku, jugoslavenski socijalizam je plod 'autentične antifašističke borbe' na ovim prostorima. Baš taj socijalizam je pedesetih godina prošloga stoljeća proizveo ekonomski razvoj usporediv s onime na Zapadu dok je kasnije također rastao ali ne tako izraženo. Matvejević prekid sa Staljinom 1948. vidi kao točku koja je omogućila takav jedan razvoj kao i zavidnu razinu slobode koju su uživali građani Jugoslavije u usporedbi s ostalim realocijalističkim zemljama tog vremena. Stoga je Goli otok tragičan ali i razumljiv poduhvat u zaustavljanju Staljinovih intervencija – prema Matvejeviću. Na hladnoratovsko se razdoblje osvrnuo Budimir Lončar sa zanimljivom tezom da je takva podjela i strah u najmanju ruku usporio razvoj pravog socijalizma i zaustavio njegovo širenje prema drugim zemljama.

Ono što danas najviše evocira ono drugo, post-Titovo razdoblje Jugoslavije jest njeno krvavo razdruživanje. Uvriježilo se mišljenje da je Jugoslavija bila tvorevina unaprijed osuđena na tužan kraj sa sukobima zbog povijesnih osveta i prekrajanja granica. No do takvog raspleta, barem formalno gledajući, nije trebalo doći. Naime, Mesić je upozorio da je, bar po Ustavu iz 1974. kojim se Jugoslavija transformirala u konfederaciju, svaka republika imala pravo na samoopredjeljenje unutar svojih granica. Dolaskom Miloševića, zbio se preokret jer se Ustav tumačio kao pravo na samoopredjeljenje narodâ. Mirna demokratizacija je utihnula pod mitinzima. Osim takvih subverzija (imenica je doista bila riječ večeri) nastupile su mnoge druge. Prema Mesiću, privatizacija i 'šank-kapitalisti'. Ostalo je povijest. No kakva povijest, zapitao se Matvejević, upozorivši na revizionizam nedavnih događaja i prizivajući u sjećanje klečanje Willyja Brandta pred žrtvama holokausta, kao i cijele Njemačke pred počinjenim zlom. Po njemu ono potrebno gledanje sebe u zrcalu i dalje izostaje jer se teško može održati 'između izdaje i uvrede'.

Svjedočeci današnju krizu cjelokupnog kapitalističkog poretka, Močnik kao i Lončar napominju kako socijalizam ostaje inspirativan, relevantan i nikako nije propala ideja nego poticajan za diskusiju ali izvan zadanih političkih okvira. Žižek na jednom od sljedećih predavanja primjećuje da se socijalizam nakon samo jedne propasti odmah pokopao bez dopuštanja ikakvih daljnjih diskusija dok kapitalizam propada po već koji put i dalje ga se iznova gradi.

Bilo kakvom obliku nostalgije za jugoslavenskim socijalizmom izravno se suprotstavio Slavoj Žižek, već tradicionalni gost festivala. Za njega su stavovi o idejnoj nadmoći, uspješnosti ili boljem približavanju socijalističkim idejama u Jugoslaviji naspram drugih realno postojećih socijalističkih i komunističkih režima ne samo iluzorni nego predstavljaju veliku prepreku kritičkoj misli danas, koja bi napokon trebala razjasniti neuspjeh komunizma u 20. stoljeću. Aktualizacija komunizma danas tako ne smije biti povezana s oživljavanjem starih načina društvene analize, kritike i političkih praksi već s okretanjem perspektive i uočavanjem kako je komunizam vječna politička ideja iz koje se treba gledati na sadašnjost. Komunizam kao povijesna invarijanta koja u politici ističe ono zajedničko danas prvenstveno mora imati odgovor na stvari koje neoliberalnom poretku izmiču i koje kroz duži rok on neće moći riješiti. Žižek, poput Michaela Hardta, koji je također sudjelovao na festivalu, ističe suvremene probleme poput novih oblika stratifikacije, rastuće zabrinutosti ekološkim temama, opasnosti biotehnologije i pojave intelektualnog vlasništva. Istovremeno zahtijevajući radikalni oblik politike koji bi bio odgovor na ta pitanja, ali bez naivnog oduševljenja događajima u Južnoj Americi ili Grčkoj te najavama mogućeg autoritativnog kapitalizma kakav se pojavljuje u Aziji, Žižek izražava svojevrсни realistični pesimizam i pokušava istaknuti napor potreban za takvu radikalnu politiku.

Michael Lebowitz profesor je emeritus ekonomije na sveučilištu Simon Fraser u Kanadi. Na SFF-u držao je predavanje pod naslovom 'Ponovno otkrivanje socijalizma i ponovno obnavljanje

308 Marxa'. Razmatrajući koncept socijalizma za 21. stoljeće, Lebowitz – uzimajući samoevidentnu nužnost transcendiranja kapitalizma kao temeljnu pretpostavku ukidanja svjetskog siromaštva – vraća Marxovim postavkama u *Grundrisse* prema kojima socijalizam nije tek osobita kombinacija proizvodnje, raspodjele i potrošnje, već sustav u kojemu 'bogatstvo' ne znači drugo do maksimalna dobrobit pojedinca. Dobrobit pojedinca pritom podrazumijeva slobodu i sve ostale nužne političke uvjete koje politički sustav ima pružiti kako bi pojedinac ozbiljio sve svoje potencijale i bio istinski autonomno biće. Ukratko, već je kod Marxa jasno da socijalizam predstavlja društvo koje uklanja sve prepreke razvoju ljudskih bića.

Socijalizam koji Lebowitz zagovara jest neetatistički socijalizam, čiji antipod je sovjetski socijalizam u kojemu je birokracija i državna uprava 'pojela' ono što je socijalizam u Rusiji mogao i trebao biti nakon 1917. i Lenjina. Ukratko, to je socijalizam istinske radničke samouprave koji se – i tu Lebowitz opet slijedi, odnosno, 'obnavlja' Marxa – treba kolektivnim nastojanjem radničkih populacija proširiti čitavim svijetom. U suprotnome, ne uspije li takva revolucija, velika je šansa da će čovječanstvo zapasti u društveni, duhovni i ekološki barbarizam. Primjer ispravne težnje k takvome socijalizmu koji Lebowitz daje jest Venezuela, gdje je Lebowitz česti gost, u kojoj se, pod vodstvom Huga Chaveza, kontrola proizvodnih resursa vratila narodu.

Gaspar Miklos Tamas, mađarski filozof, držao je predavanje pod naslovom 'Država, antonim komunizmu'. Uočavajući svakoj, pa tako i posljednjoj svjetskoj ekonomskoj krizi svojstven fenomen u kojemu se država odjednom gleda u ulozi 'spasiteljice' svega od narodnog blagostanja preko općedruštvenog integriteta do tržišta, Tamas napominje kako takvo pripisivanje 'potencijalno progresivne snage' državi za komunizam nikako ne može biti dobro. Naime, država tako poprima status 'svete krave' čak i kod marksista, koji u sve većem broju smatraju kako je revolucija, pa time i kraj siromaštva te globalnog imperijalizma, moguća osvoji li se država. Tamas je tu sasvim jasan: država ne može biti sredstvo

emancipacije; s 'normativnog stajališta' o komunizmu, ona je njemu protuslovnna. 309

Pitanje je, naravno, koje onda može biti sredstvo emancipacije. Tamas ne nudi naivno rješenje: revolucija nije moguća preko noći. Utoliko, da bi se 'klica' revolucije posijala među narodom, potrebna je subverzija utemeljena na jednom sveopćem nihilizmu. Taj nihilizam bi značio – otprilike u liniji Nietzscheove filozofije na koju se Tamas mjestimično i pozivao – 'bezobrazluk' prema svemu konvencionalnome oko sebe, u moralnom, kulturnom i političkom pogledu, te 'nemilosrdnost' prema ljudima s kojima se ophodimo, ne u smislu nehumanosti, već u smislu provokativnosti i kritike.

Tariq Ali, šezdesetosmaš i jedan od osnivača vrlo značajnog ljevičarskog časopisa današnjice, *New Left Reviewa*, držao je predavanje naslovljeno 'U obranu socijalizma'. Navodeći kako ga mnogi poznanici danas pitaju 'kako još uvijek možeš zagovarati socijalizam nakon što se on raspao?', Ali daje protuargument: 'kako to da se kapitalizmu uporno vraćamo, s obzirom na to koliko se on puta raspao (u eufemiziranom žargonu: 'doživio krizu') samo u 20. i 21. stoljeću?'. Socijalizam je imao samo jednu šansu, zbog čega mu ih ne dati još? Činjenica raspada socijalizma svakako jest zanimljiva povijesna činjenica, no ona ne negira njegove ideje.

Navodeći nebrojene povijesne primjere neoliberalnih zakuljskih projekta u raznim državama – od Latinske i Južne Amerike do Kine – koji su provođeni u ime MMF-a, Svjetske banke i sličnih institucija, Ali jasno daje do znanja da je u ime neoliberalizma – dakle, u ime nejednakosti i opresije – ubijeno više ljudi, stvoreno više diktatura i tiranija nego bilo kad za vrijeme socijalizma. Na kraju, što je možda presudno za ostvarenje socijalizma: valja se ipak nadati, jer nada je aktivan osjećaj, dok je pesimizam pasivan. Nada može ponukati na djelovanje, pesimizam ne može.

John Milbank, jedan od najpoznatijih suvremenih teologa, održao je predavanje na temu 'Je li socijalizam previše kapitalistički? Između dva Karla – Polanyja i Marxa'. Osnovna teza predavanja

310 bila je nedovoljna kritika kapitalizma od strane socijalizma koju Milbank tumači kao glavni uzrok propasti socijalizma. On smatra da socijalizam nije dobra alternativa kapitalizmu i to je glavni razlog što kapitalizam trijumfira. Naime, ljeвица se danas smatra više intelektualnom i boljom od desnice, ali je nemoćna jer vidi zlo koje ne može ispraviti. Kritike koje je socijalizam uputio kapitalizmu nazvao je neozbiljnim.

Najveći dio predavanja Milbank je ostavio za usporedbu Karla Marxa i Karla Polanyja. Polanyi se bavio građanskim društvom i isticao ideju Homo economicusa dok je Marxu proizvodnja bila primarna pred razmjenom. Polanyi, za razliku od Marxa, uviđa da ekonomska svrha nije podređena socijalnoj te da su u modernom društvu društveni odnosi ugrađeni u ekonomski sustav umjesto da gospodarstvo bude ugrađeno u društvene odnose. U *Velikoj preobrazbi*, jednom od svojih temeljnih radova koji je preveden i kod nas, Polanyi prikazuje povijesnu evoluciju tržišnog mentaliteta i tvrdi da fašizam ima korijene u pokušaju uvođenja samoregularane tržišne ekonomije. Ideja samoregulatornog tržišta je neodrživa jer je tržišni sustav ovisan o širim društvenim strukturama i institucijama. 'Velika preobrazba' označava ubrzano nastajanje industrijskih društava i tržišne ekonomije.

Milbank dalje u predavanju govori o kapitalizmu kao o posljedici spleta okolnosti i britanskom mitu koji je preuzela Amerika. Problem je što ljevičari, zaneseni vlastitom retorikom, ne shvaćaju da su sad mali poslovni ljudi nositelji promjena, a ne radnici. Na kraju iznosi tezu o potrebi stvaranja novog tržišta koje će polaziti od etike vrline, jednakosti i zajedničkih vrijednosti.

Milbank se bavi odnosom teologije i društvenih znanosti i u velikoj mjeri se oslanja na aspekte Augustinove i Platonove misli. Jedan je od osnivača 'radikalne ortodoksije', teološko-filozofske struje koja pomoću postmoderne filozofije želi odbaciti paradigmu moderniteta. Ipak, iako se suprotstavlja modernizmu, ona ga želi spasiti i ponuditi vlastitu verziju 'alternativnog modernizma'. Radikalna ortodoksija kroz specifično poimanje kulture, teologije i politike vraća socijalizam svojim kršćanskim korijenima. Milbank

to čini kroz konstruktivni dijalog sa suvremenim teoretičarima ljevice. Tako je nedavno tiskana jedna takva teološko-politička debata između Milbanka i Slavoj Žižeka pod nazivom *The Monstrosity of Christ*. 311